

معماری ۵ هزار ساله

جوادقنبری

با مراجعه به تاریخ استان سیستان و بلوچستان دستاوردهای مختلفی را می توان دید. به عنوان مثال دستاوردهای شهر سوخته متعلق به ۵ هزار سال قبل است. این یعنی ۵ هزار سال پیشینه تاریخی و معماری در این منطقه وجود دارد و طبیعتاً تمدن بسیار بزرگی مثل حوضه رود هیرمند باید آفرینش های فرهنگی و هنری خاص خود را داشته باشد. اما سؤال اینجاست که آیا در حال حاضر حمایتی برای راه اندازی دوباره این تمدن و معماری وجود دارد؟ با توجه به اینکه در منطقه بلوچستان شغل اکثر مردم منطقه دامداری بوده و علاوه بر آن با توجه به زندگی قبیله ای در این مناطق، این سبک زندگی در معماری آن ها تأثیرگذار بوده، به گونه ای که در مناطق مختلف منطقه با توجه به مصالح موجود انواع معماری که گاهی حتی به عنوان سکونتگاه های موقتی استفاده می شود، وجود دارد. مصالح، فرم و نحوه ساخت مسکن سنتی استان سیستان و بلوچستان به اقلیم و شرایط زیست محیطی، فرهنگی، اجتماعی و معیشتی آنان بستگی دارد؛ زیرا با توجه به تغییرات جغرافیای استان از شمال تا جنوب استان شاهد تنوع گسترده ای از گونه های معماری در این منطقه هستیم. تغییر اقلیم منطقه از سرد و خشک در شمال به گرم و خشک در جنوب استان پای درختان خرما را به میان می آورد و به جرأت می توان گفت در کنار آب که همواره مایه حیات بوده، نقش نخل در زندگی و هویت بلوچستان تردیدناپذیر است.

نخل منبع الهام قوم بلوچ است و در واقع همه جامی توان رد پای آن را دید از کارهای هنری مانند طراحی زیورآلات گرفته تا هندسه ای که در برخی نقوش سوزن دوزی به کار رفته و سینه به سینه و نسل به نسل حفظ شده است. یکی از مهم ترین صنایع دستی منطقه انواع و اقسام وسایلی است که با برگ های درخت نخل یا همان «پیش ها» ساخته می شود. کودکی قوم بلوچ با اسباب بازی هایی سپری شده که از مُک برایشان ساخته بودند، مجموعه ای انتزاعی از حیوانات و وسایل دور و اطراف، فرغره و غیره که در همه آن ها نقش درخت خرما به خوبی دیده می شود. در زمینه معماری نیز بسیاری از گونه های ساختمانی به کمک تنه و شاخ و برگ خرما به وجود آمده است. یکی از مهم ترین این نوع بناها «کپر» است که قدمتی برابر با تاریخ معماری یکجانشینی بشر دارد. این نوع معماری یا ساخت سکونتگاه در جای جای جهان به اشکال کم و بیش متفاوت وجود دارد و در بلوچستان نیز «کپر» یا «کاپار» دارای پلان ساده مستطیل و یا دایره شکل است که جداره های آن با شاخه های درخت خرما پوشانده می شود.

از دلایل عمده محبوبیت کپر در گذشته امکان خنک سازی آن بوده به نحوی که با پاشیدن مکرر آب بر سطح بیرونی آن، تگردها مرطوب می شود و عبور نسیم به کاهش دمای درون کپر کمک شایانی می کند. از مزایای دیگر کپر که در عصر حاضر نیز امتیاز برای ساختمان های مدرن امروزی محسوب می شود مواردی از قبیل سبک بودن سازه و یا به عبارتی دیگر ضد زلزله بودن آن، ساخت سریع، استفاده از مصالح قابل بازیافت و کم انرژی بودن بناست که همه این موارد در کنار هم باعث می شود در مبحث معماری پایدار نیز کپر جایگاه قابل قبولی داشته باشد. اگرچه امروزه با گسترش ارتباطات و سهولت دسترسی به مصالح نوین و وسایل سرمایشی اقبال کمتری به زندگی در کپر وجود دارد، ولی وجود کپر همیشه نشانه فقر ساکنان و زاغه نشینی نیست، چرا که ویژگی های مثبت آن سبب می شود در کنار ساختمان های مدرن امروزی باز هم در گوشه ای از حیات حضور داشته باشد. کپرنشینی خاستگاه فرهنگی هم دارد و مربوط به خاطرات جمعی مردم می شود و نشانی از پیوند آن ها با گذشته است.

پخت نان و طبخ غذا هم در فضای کپر انجام می شود

سراوان، سرباز، نیکشهر، دشتیاری و چابهار از جمله مناطقی است که کپرنشین های سیستان و بلوچستان در آنجا زندگی می کنند

کنجکاوی سؤال هایم را از صبر الله می پرسم، می گوید: «کپر همیشه نشانه فقر ساکنان و زاغه نشینی نیست، بلکه قدمتی دیرینه دارد، قدمتی که شاید با تاریخ یکجانشینی برابری کند و برگرفته از فرهنگ و آداب و رسوم مردم منطقه است، دیدن آن در گوشه ای از حیات های مدرن امروزی گواه بر این ادعاست». به گفته وی، یکی از دلایل محبوبیت کپر از گذشته تا کنون خنک بودن آن بوده، هوای خوبی که با پاشیدن مکرر آب بر سطح بیرونی اش و مرطوب شدن و وزش باد حاصل، به فضایی مطلوب در اقلیم گرم تبدیل می شود.

کپر برگرفته از طبیعت است و این خود می تواند دلیلی محکم بر محبوبیت آن در میان مردم به ویژه روستاییان و عشایر سیستان و بلوچستان باشد، اما از بُعد اجتماعی نیز دارای ارزش زیادی است؛ چرا که می تواند مکانی برای گرهمایی اطرافیان تلقی شود و حتی بسیاری از مراسم شادی و عزانیز در کپرها برگزار می شود و از سالن های مدرن امروزی نیز زیباتر و دلنشین تر است.

همان گونه که مصالح، فرم و نحوه ساخت مسکن در سیستان و بلوچستان به اقلیم و شرایط زیست محیطی، فرهنگی، اجتماعی و معیشتی هر نقطه بستگی دارد و با توجه به تغییرات جغرافیایی از شمال تا جنوب استان شاهد تنوع گسترده ای از گونه های معماری هستیم، در این روستا نیز کپر بر اساس ویژگی های خاصی ایجاد شده و استفاده می شود. کپر مکانی است که خانواده ها را در کنار هم جمع می کند و برپایی محافل در آن صفای دیگری دارد، اتاق هایی که یادآور قصه های کودکی و لذت های گذشته است و چه خوب که از نیاکانمان به ما به ارث رسیده و همچنان پایدار است، هر چند که شاید ظاهر آن با تفاوت هایی همراه شده، اما هیچ گاه از بین نخواهد رفت.

